

Rogaland – Thy i ældre bronzealder

af Karen Margrethe Hornstrup

Ingen er i tvivl om, at vikingerne sejlede meget og kom vidt omkring, men også bronzealderens mennesker foretog lange sørejser. I mere end 100 år har man antaget, at det rige Thy havde tætte kontakter med Sydvestnorge i ældre bronzealder. I denne artikel bliver antagelsen for første gang afprøvet ved en gennemgang af bronzefundene.

Igennem mere end 100 år har man antaget, at der i ældre bronzealder var tætte kontakter mellem Sydvestnorge og Jylland. Med tiden er Jylland blevet afgrænset til Limfjordsejnen og især Thy. Da bronzegenstandene har haft stor vægt i antagelserne om de dansk-norske forbindelser, har jeg valgt at sætte fokus på dem her.¹

Idéen om kontakter mellem Sydvestnorge og Nordvestjylland er nærliggende på grund af den korte afstand. Op igennem tiden er der da også eksempler på forbindelser og her skal blot nævnes et par stykker. I jernalderen, ca. 300-600 e.Kr., havde nordmændene en forkærlighed for en bestemt type romerske bronzekar, Vestlandskedler, der blev importeret fra Rhin-området. De fleste kedler blev efter lang tids brug ved festlige lejligheder eller i husholdningen til sidst anvendt som urner. Af de i alt 84 Vestlandskedler, der blev brugt til begravelser, er 73 fra Vest- og Sydnorge, 10 er fra Østsverige, og fra Danmark er der kun et enkelt eksemplar (Hjørungdal 2009:14ff). Den danske Vestlandskedel er fundet i Baunehøj i Hjortdal, Vester Hanherred, og befinder sig nu på Thisted Museum. Går vi længere op i tid kan nævnes den vigtige skudehandel, der foregik fra midten af 1600-tallet til langt op i 1800-årene. Her var det såvel danske som norske både, der krydsede Skagerrak. Af et toldregnskab fra 1798 fremgår, at mange skuder udgik fra Klitmøller til Kristiansand,

Mandal og Arendal samt Bergen; af og til også til Stavanger. Thyboerne solgte byg, havre, flæsk, ost og smør til disse byer, og de norske varer, der blev fragtet til Thy, bestod blandt andet af jernkakkelovne, tømmer og norsk salt (Hjorth Rasmussen 1974).

I bronzealderen (ca. 1700 f.Kr. – ca. 500 f.Kr.) var Thy og Vester Hanherred et tætbeholdt område. Det viser sig ved de mange velbevarede gravhøje og de næsten 800 gravfund, der opbevares på Nationalmuseet, Thisted Museum og andre museer. Igennem de seneste årtier er der desuden udgravet et stort antal bopladser fra bronzealderen.

I Norge er der spor fra bronzealderen langs næsten hele kystområdet. Naturligvis er der forskelle i kvantiteten og indholdet af grav- og offerfund mellem de forskellige egne. De fleste gravfund fra ældre bronzealder er fra Rogaland, især Jæren og Karmøy, og desuden er der et lille antal fund i Lista, Sydnorge, fig. 1. I netop disse områder er mange gravhøje opbygget af græstørv som danske gravhøje, og der er bopladser med spor af huse, som svarer til dem, man finder i Danmark. Herudover er der flere store helleristningsfelter.

Opfattelser af dansk-norske forbindelser

I første halvdel af 1800-tallet blev der fundet stenkister på Jæren med bronzevåben

og smykker foruden skeletrester og tekstiler. Gravene var fra nogle af de store gravhøje, der er ganske mange af i Rogaland, og dermed blev det slået fast, at Norge var en del af den nordiske bronzealderkultur. Efterhånden som antallet af gravfund øgedes, og der tydeligvis var lighedspunkter mellem gravgodset i Sydnorge og Jylland, antog man, at alle bronzer måtte være importeret fra Jylland. Det afgørende belæg for en forbindelse til Nordvestjylland var imidlertid nogle bronzearmbånd, som forekom i et større antal i både Thy og Rogaland.

Efterhånden stod det klart, at Norge ikke havde importeret alle bronzegenstandene. Flere steder i landet blev der nemlig fundet støbeforme af klæbersten til forskellige typer af økser foruden en form til støbning af sværd. De fleste støbeforme er fra yngre bronzealder, men der er også enkelte fra ældre bronzealder. Klæbersten forekommer naturligt forskellige steder i Norge, blandt andet i Rogaland, og formene er også udskåret der. Fordelen ved klæbersten er, at formene kan bruges mange gange, hvor forme af ler kun kan anvendes én gang. De senere år er der desuden fundet fragmenter af lerforme i Norge, og det er endnu et bevis på, at der blev støbt bronzer.

Andre har interesseret sig for al den flint og de mange flintdolke fra slutningen af stenalderen, der er fundet i Sydvest- og Vestnorge, og i lang tid har man ment, at der var lighedspunkter med det jyske materiale. En nyere gennemgang af de tidlige norske flintdolke bekræfter, at de med stor sandsynlighed stammer fra Limfjordsområdet (Apel 2000:150 ff).

I nyere tid har ingen forestillet sig, at alle kulturelle træk kom fra Jylland. De store helleristningsfelter findes som bekendt ikke i Jylland, men forskellige steder i Norge og Sverige. Detaljer fra gravhøje og gravkister

er måske et resultat af kontakter med Sydengland, Irland eller Vestfrankrig (Møllerop 1962:46f).

Rogaland/Lista kaldes ofte for et center eller et kerneområde, fordi det var den mest betydningsfulde region i Norge i ældre bronzealder (ca. 1700 – 1100 f.Kr.), og de samme betegnelser anvendes om Thy, der var et af de vigtigste områder i Danmark. På grund af den relativt korte afstand og lighederne i genstandsmaterialet har man formodet, at der var direkte og regelmæssige forbindelser mellem de to områder igennem den sene del af stenalderen og ældre bronzealder, fra ca. 2.400 f.Kr. til ca. 1100 f.Kr. (bl.a. Lund 1938:45; Johansen 1986:160f; Solberg 1994:123ff). Flere har opfattet Sydvestnorge som en periferi i forhold til Thy, det vil sige, at Sydvestnorge politisk og socialt lå på et lavere niveau end Thy. Ifølge Lise Nordenborg Myhre var dette tilfældet i begyndelsen af periode III. Det skal forstås sådan, at de fleste genstandstyper og kombinationer af genstande, der fandtes i gravene i Thy, også var til stede i Sydvestnorge, blot ikke i så store mængder (Nordenborg Myhre 1998:197).

Sørejser

I bronzealderen var båden et vigtigt transportmiddel, ikke kun i Norge, hvor bjerge og fjorde udgjorde forhindringer for landtransporten, men også i Danmark, som dengang var præget af store og små søer, vandløb og sumpområder. Netop denne landskabsform prægede Thy, og det kan ydermere nævnes, at Hanstholm var en ø, og at Vester Hanherred bestod af en række øer. Den fortsatte landhævning har imidlertid bevirket, at det nu er et sammenhængende område.

Der er ingen tvivl om, at det var robåde, der klarede turen over Skagerrak, men der er usikkerhed om, hvordan de var konstrueret.

Rejserne foregik formentlig om sommeren, fordi det på andre tidspunkter af året kunne være vanskeligt at holde varmen i en åben båd. Afstanden fra Karmøy til Jæren er på cirka 74 km, fra Jæren til Lista 148 km, og ruten herfra til Hanstholm er på omkring 185 km (Kvalø 2002:151). Strækningen fra Nord-Karmøy til Sydnorge og videre over Skagerrak til Limfjorden tog formentlig ca. tre døgn ved en gennemsnitlig fart på tre knob, når der blev roet hele tiden, og havet var nogenlunde roligt. Blev der kun roet om dagen, varede turen antageligt ca. fem dage (Nordenborg Myhre 2004:69).

Disse lange og bestemt ikke ufarlige rejser kan udmærket kaldes for ekspeditioner. De stillede store krav til planlægning og forudsatte, at mandskabet havde erfaring i navigation og sejlads under vanskelige strøm- og vejrforhold. Antageligt var det samfundets ledere, der stod bag de lange sørejser (Kvalø 2007:72f). Foruden et kompetent mandskab deltog måske høvdingens unge sønner og døtre, der var i stand til at etablere og opretholde venskabelige forbindelser med andre samfund. Forbindelserne blev

eventuelt yderligere bekræftet ved aftaler om ægteskabspartnere.

Naturligvis var transport af varer en vigtig grund til at krydse Skagerrak. Det gælder først og fremmest bronze. Men om danskere eller andre sydlændinge havde lyst til at transportere tømmer eller større mængder madvarer hjem i en lille båd, er tvivlsomt. Derimod er fine skind fra forskellige vilde dyr en mulighed (Solberg 1994:123). Endelig må nævnes en helt anden grund til at tage af sted, nemlig eventyrlyst. Et landbrugssamfund, som vi kender det fra bronzealderen, var bundet til lokalområdet, og en lang rejse kunne være et velkomment afbræk i den daglige tilværelse. Mon vi i dag overhovedet kan forestille os, hvor stor en oplevelse det har været at rejse til et fjernt område, uden at have læst om det eller set billeder derfra, men blot hørt om det igennem fortællinger og myter.

I bronzealderen var skibet ikke kun et transportmiddel, men også et vigtigt symbol. I Norge var skibet det mest anvendte motiv på helleristningerne, og i yngre bronzealder blev skibe brugt som udsmykning på rageknive i hele Sydskandinavien. Et enestående

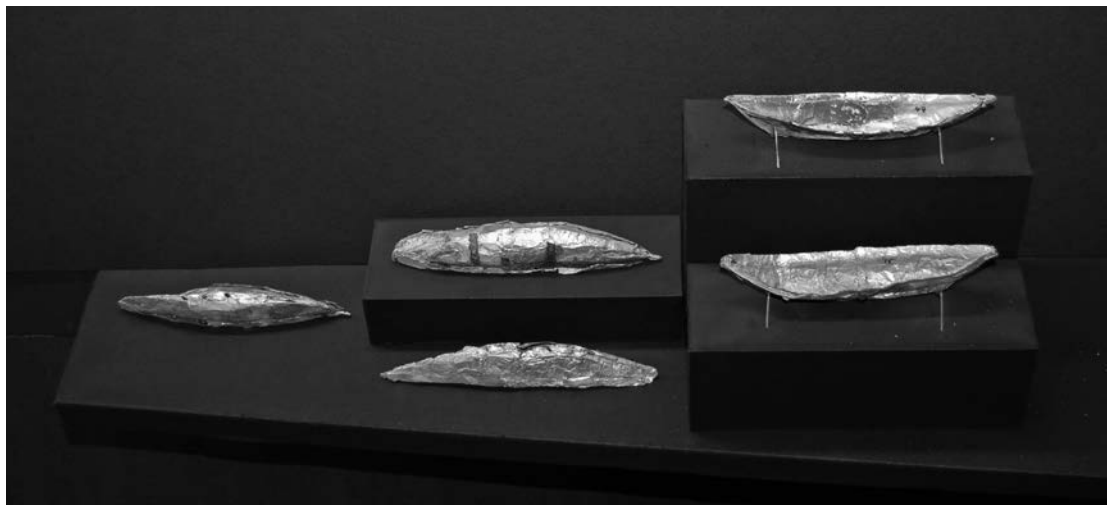

Fig. 2. Fem af de ca. 100 guldbåde er udstillet på Thisted Museum. Foto: Frank Svendsen.

offerfund fra Thy er værd at nævne i denne sammenhæng. Det drejer sig om cirka 100 små både af guldblik, der en gang i ældre bronzealder blev anbragt i et lerkar og derefter gravet ned i jorden kun få meter fra Thors-høj i Nors (Bech 2001; Jensen 2002:286f) (fig. 2). Der findes ingen tilsvarende både andre steder, og derfor kender vi ikke deres oprindelse, men dette eksklusive fund er et eksempel på, at skibe og måske også sørejser havde en symbolsk betydning for datidens mennesker i Thy.

Analysen af gravgodset

Først vil jeg gerne pege på nogle forhold, som kan have indvirkning på hvor mange fund, der er bevaret i henholdsvis Norge og Nordvestjylland. Foruden gravhøjene af tørv og jord blev der i Norge opført høje udelukkende af sten, og de kaldes for røser. I grave anlagt under røser er bevaringsforholdene dårlige for bronze. Det skyldes, at regnvand siver ned mellem stenene og videre ned i gravene, og om vinteren skifter det mellem frost og tø, og alt det tåler bronze ikke særlig godt. Et helt andet forhold er, at mange på landet tidligere nægtede at aflevere eller sælge bronzegenstande, der blev fundet i høje eller i jorden. Disse ting blev nemlig brugt til at kurere forskellige sygdomme med og til at hjælpe kvinder, der skulle føde (Christie 1837).

Overtro har naturligvis også præget Nordvestjylland på forskellige måder. Pastor Schade udgav i 1811 sin Beskrivelse over Øen Mors, og her beretter han: »Ikke sjældent have Højetroldene faaet Skyld for Ildsvaade, Kreaturers Død m.m. Adskillige have derfor brugt den Forsigtighed, at gaae til den Høj, man agtede at udjævne eller bortføre, og spørge trende gange: om det kunde være til Fornærmelse? Erholdes intet Svar, er det Tegn til, at Højeboerne enten ere døde eller bortflyttede; og man har da intet

at frygte for« (Schade 1811:88). Der er bestemt grund til at antage, at samme fremgangsmåde blev anvendt i Thy. Alt i alt er det derfor sandsynligt, at der er bevaret flere bronzegenstande i Thy end i Sydvestnorge.

Det første spørgsmål er, hvordan fundene er fordelt på perioder og på fundkategorier. Var forbindelserne mellem Rogaland/Lista og

<i>Thy og V. Hanherred</i>	I	II	III	Æbr	I alt	i %
Grave og højfund	1	65	177	41	284	74%
Offerfund	7	5	1	10	23	6%
Uden opl.	1	14	49	13	77	20%
I alt	9	84	227	64	384	
I %	2%	22%	59%	17%		

<i>Rogaland</i>	I	II	III	Æbr	I alt	i %
Grave og højfund	-	28	18	10	56	61%
Offerfund	7	9	3		19	21%
Uden opl.	2	7	2	6	17	18%
I alt	9	44	23	16	92	
I %	10%	40%	23%	17%		

<i>Lista</i>	I	II	III	Æbr	I alt	i %
Grave og højfund		1	2		3	33%
Offerfund		1	2	1	4	45%
Uden opl.		2		1	2	22%
I alt		4	4	2	9	
I %		33%	45%	22%		

Tabel 1. Fund fra ældre bronzealder i Thy/Vester Hanherred, Rogaland og Lista.

Fundene er fordelt på perioder og fundkategorier. I kolonnen Æbr er anført de fund, der ikke kan placeres i en bestemt periode.

Thy så intense, at udviklingen fulgtes ad? Se tabel 1 over fund fra ældre bronzealder.

I Rogaland er 10% af fundene fra periode I, og det viser, at Rogaland var godt med allerede fra bronzealderens begyndelse. I Nordvestjylland hører kun 2% af fundene til periode I. Det mest bemærkelsesværdige er, at hovedparten af Rogalands fund ligger i periode II, nemlig 40%, mod kun 23% i periode III. I Nordvestjylland er billedet omvendt, idet 22% af fundene er fra periode II og 59% fra periode III. I Lista er der kun enkelte fund, 33% er fra periode II og 45% fra periode III. Fund, der er fragmenterede eller så ukarakteristiske, at de ikke kan placeres i en bestemt periode, udgør 17% i både Nordvestjylland og Rogaland og 22% i Lista.

Der er således markante forskelle mellem Sydvestnorge og Nordvestjylland i fordelingen på perioder, og udviklingen er forløbet forskelligartet i de to områder.

Et andet spørgsmål er forholdet mellem grave/højfund og offerfund. I Rogaland og Lista er der forholdsvis flest offerfund, henholdsvis 21% og 45%, mod kun 6% i Nordvestjylland. De tilsvarende tal for grave/højfund er 61% og 33% og i Nordvestjylland 74%. Det skal indskydes, at fund uden oplysninger er omtrent ens i de tre områder og udgør 18-22%. Offerfund blev normalt nedgravet i jorden eller nedlagt i vådområder, hvor bevaringsforholdene er bedre end i røserne, men forskellene er så store, at det må afspejle forskelligartede traditioner. Det vil sige, at man i Norge har foretrukket at nedlægge forholdsvis flere gaver til guderne end i Thy-området.

Det sidste spørgsmål er, om oldsagerne er ensartede i de to områder. Her lægges størst vægt på de fund, der har dannet basis for formodningen om de tætte forbindelser. Den type analyser er lidt problematiske, fordi vi ved, at der kun er bevaret en beskedent del af

det oprindelige antal metalgenstande, men indtil der udvikles pålidelige metoder til metal- og støbetekniske analyser, er det den eneste mulighed.

Kvindegraven fra Rege

Kvindegraven fra Rege blev udgravet omkring 1880 og er den flotteste grav i Norge (fig. 3). Gravgodset er gentagne gange blevet omtalt som et bevis på tætte kontakter til Nordjylland. Den norske arkæolog, Harald E. Lund har udtalt, at der vel ikke er noget til hinder for, at oldsagerne kunne have ligget i en bronzealdergrav i Nordjylland (Lund 1938:39). Gravgodset består af en bælteplade med tre rækker spiraler, en ribbet halskrave med spiralornamentik ved enderne, en lille pynteknap, to armbånd, en dolk og en bøjlenål. Hertil kommer to spiralperler af bronze samt et stykke af et bronzerør, måske den type, der var anbragt på et snoreskørt, og de er ikke på fotoet. Fundet dateres til periode II.

Bæltepladen er meget professionelt udført med tre rækker løbende spiraler adskilt af zoner med helt ensartet kredsornamentik. Denne består af to rækker vinkelbånd, hvor hver række er omgivet af streger, og på begge sider af vinkelbåndene er der et bånd med en form for perlemønster. Ingen bælteplader er helt ens, men de eksemplarer, der har løbende spiraler, tilsvarende mønstre og næsten den samme opbygning af zonerne, er næsten alle fra Nordvestsjælland og Nordfyn, men der er også en enkelt fra det nordligste Vendsyssel.² De øvrige jyske og nordtyske bælteplader afviger mere eller mindre fra disse.

Brede, tætribbede halskraver svarende til Rege er især fra Nord- og Vestsjælland, enkelte er fra Skåne, Halland og Jylland.³ Dolklingen er en type, som findes i hele Sydskandinavien, og bøjlenåle svarende til stykket fra Rege kendes navnlig fra Skåne. Og endelig

Fig. 3. Gravgodset fra Rege i Sola, Rogaland – den flotteste grav i Norge. Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

viser det sig, at armbåndene, der behandles nedenfor, har større lighed med et sjællandsk eksemplar end med jyske. Som helhed kan Rege-kvindens gravudstyr være stykket sammen af genstande fra en stor del af Østskandinavien, men de fleste af smykkerne peger mod Sjælland.

Armbåndene

Armbånd og armringe af bronze udgjorde en vigtig del af kvindernes smykkeudstyr i ældre bronzealder. En bestemt type armbånd er anset for at være endnu et bevis på en forbindelse mellem Sydvestnorge og Thy. De blev første gang behandlet i 1913 og da henført til Jylland/Nordtyskland (Brøgger 1913). Siden er de stille og roligt gledet over mod Nordvestjylland, tilsvarende Rege-graven. Det drejer

sig om ribbede armbånd, der ofte er dekorerede med et skakbræt-mønster og med lige afsluttede ender. I Norge findes disse armbånd kun i Rogaland, hvor der er 11 eksemplarer fra syv grave, samt i Lista, hvor der er et enkelt (Larsen 1997). Fra Thy er der 25 armbånd fordelt på 14 grave, og de er fortrinsvist fra den nordlige del af området.⁴ Armbåndene er inddelt i fem grupper, se fig. 4.

De ældste armbånd tilhører gruppe A og er fundet i Rogaland samt flere steder på Sjælland, i Thy og andre egne af Jylland. Dateringen er sen periode II og tidlig periode III. Da armbåndene er udbredt over en stor del af Sydsandinavien, er det vanskeligt at påvise, at de norske armbånd er fra Thy. Armbåndene fra Rege-graven hører til denne gruppe og ornamentikken taler for, at de er sjællandske.

Længderibbede armbånd fra Sydvestnorge og Thy

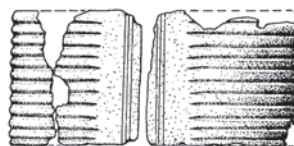
A. Armbånd, bredde 1,5 - ca. 2 cm

Til denne gruppe hører fem armbånd fra Rogaland, hvor de to er fra Rege-graven. På to af de øvrige mangler enderne, sikkert på grund af en støbeteknisk fejl. I Thy er der fundet tre armbånd. Typen findes desuden i grave fra Bornholm, Nordvestsjælland, Randers-egnen og Himmerland. Eksemplet fra Sjælland har som Rege-armbåndene fint dekorede ender. Dateringen er periode II og tidlig periode III.

B. Armbånd, bredde 3 - 4,5 cm

Armbåndet svarer til foregående bortset fra bredden. Et armbånd er fra Rogaland. To eksemplarer er fundet i Vestsjælland, og et enkelt er fra Himmerland. I Nordvestjylland er der ingen. Dateringen er periode III.

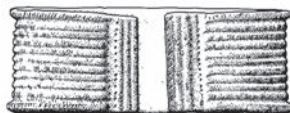

C. Armbånd, bredde 3 - 4 cm. Top- og bundkanter, der fortsætter langs enderne. Se fig. 5

Denne udgave er norsk. Fra Rogaland er der fire armbånd fordelt på to grave, og et femte eksemplar er fra Lista. Dateringen er sandsynligvis periode III for alle.

D. Armbånd, bredde 1,5 - 3 cm. Top- og bundkanter, ender ca. 1 cm brede med vertikale striber

Disse armbånd er næsten kun kendt fra Nordthy, hvorfra der kendes 11 stk. fra seks grave. Et enkelt eksemplar er fra en grav i Villerup, Sydthy. Endelig foreligger et fragment fra Fyn. Koncentrationen i Nordthy taler for, at armbåndet er fremstillet der. Dateringen er periode III.

E. Armbånd, bredde 3-5 cm. Top- og bundkanter, ender min. 1,5 cm brede med vertikale striber

Fra Thy kendes i alt 10 eksemplarer fra fem fund, af disse mangler to armbånd enderne, men det er formentlig en støbeteknisk fejl. Et armbånd er fundet i Skanderborg-området og et i Tønder amt. Igen en koncentration i Thy, og det er formentlig også her, de er produceret. Dateringen er sen periode III.

Fig. 4. Ribbede armbånd fra Sydvestnorge og Danmark, inddelt i fem grupper.

Gruppe B hører hjemme i periode III. Et af disse armbånd er fra Rogaland, men ingen af dem er fra Thy. Det norske eksemplar har måske sin oprindelse på Sjælland eller i Himmerland.

Grupperne C, D og E har det fælles, at de er forsynet med markante top- og bundkanter. Gruppe C er en ren norsk type og kan som følge deraf være fremstillet i Norge (fig. 5). Dateringen er formentlig periode III. Gruppe D består af smalle armbånd og dateres til hele periode III. Armbåndene fra gruppe E er bredere og dateres til sen periode III. Armbånd af type D og E findes ikke i Norge, og i Danmark er de koncentreret til Thy, især Nordthy.

De tre sidstnævnte armbåndstyper er koncentreret i henholdsvis Rogaland og Thy, og det viser, at der må have været en form for kontakt mellem de to områder i begyndelsen af periode III. Herefter ophørte norske kvinder med at bruge disse armbånd, hvorimod kvinderne i Thy fortsatte til udløbet af

periode III. Om det var nordmændene eller thyboerne, der først fik idéen til de brede top- og bundkanter er dog vanskeligt at afgøre.

Fuldgrebssværd

To fuldgrebssværd fra henholdsvis Jæren og Lista dateres til periode III, og de betegnes som endnu et bevis på forbindelserne mellem Jylland og Norge (Marstrander 1950). Sverre Marstrander går ud fra, at de to sværd er importeret til Norge via Lista, og herfra er et af dem nået til Jæren. Efter min opfattelse er hæftet og udformningen af hæftepladen så ensartet, at sværdene sagtens kan være fremstillet af den samme bronzesmed (fig. 6). Fæsteknapperne er forskelligartede, men de er støbt for sig og måske sat på senere. Der findes sværd og dolke fra Skåne, Nordvestsjælland, Bornholm, Nordtyskland, Sønderjylland, Vestjylland og Thy, som har et fæste og en grebplade, der nogenlunde svarer til de

Fig. 5. Armbånd fra en grav i Anda, Klepp, Rogaland (gruppe C). Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 6. Fuldgrebssværd fra Jåsund i Sola, Rogaland (t.v.) og Meberg, Lista (t.h.). Foto: Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

norske, men alligevel ikke er helt tæt på. De to fuldgrebssværd kan være fremstillet i Norge, men inspirationskilden er hentet et sted i Sydskandinavien og ikke nødvendigvis Jylland.

Øvrige metalgenstande

Bronzernerne fra de øvrige grave og depoter i Sydvestnorge er velkendte i det øvrige Norden, men der er enkelte undtagelser. To dolke er udformet så specielt, at de indtil videre må betegnes som unikke, og en bestemt bøjlennål, en pyntet sikkerhedsnål, er formentlig fra Lüneburg; den findes ikke i Danmark.

I midten af ældre bronzealder indeholdt mange norske kvindegrave fornemme smykker. Der er i alt otte bælteplader og tre halskraver, og det er typer, som kendes fra hele

Sydskandinavien. I Thy er der i samme periode kun fem bælteplader og én halskrave. I mandsgravene er næsten alle kendte sværdtyper fra periode II repræsenteret.

I periode III er der langt færre norske grave med våben eller smykker, og de er hovedsageligt fra periodens begyndelse. Alligevel forekommer forskelligartede sværdtyper i mandsgravene, hvorimod kvindegravene er mere sparsomt udstyrede, og i disse findes førnævnte armbånd. I denne periode er der mange grave i Thy. Dels er der et stort antal grave med sværd, hvor sværd med grebtunge er den hyppigste, dels er der usædvanligt mange grave med kvindesmykker sammenlignet med øvrige egne af Danmark. Smykkerne fra Thy består af halsringe, armringe og armbånd, og fra den sidste del af perioden kan nævnes bælteplader forsynet med en stang, der afsluttes med en lille plade.

Fleere norske grave indeholder guld, for eksempel guldspraler, der er almindelige i ældre bronzealder. Bemærkelsesværdigt er to snoede guldarmsringe med glatte ender, der er fundet i hver sin grav. I Thy er der blot én af disse armringe, som er fra en grav i Nors (fig. 7). De snoede guldarmsringe forekom i

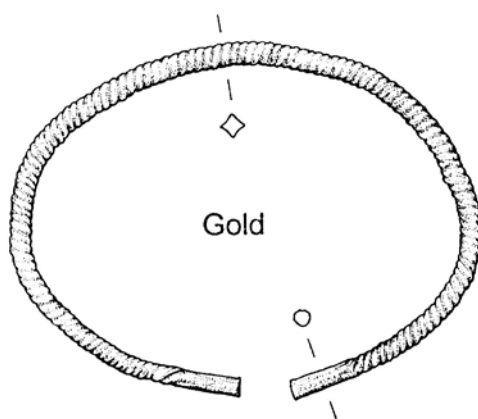

Fig. 7. Guldarmsringen fra Nors (Aner & Kersten XI nr. 5086).

hele Sydsandinavien i periode III, og de findes altid enkeltvis og normalt sammen med et sværd. Af og til er der andet rigt gravgods i disse grave. Formentlig var det den religiøse leder eller høvding, der bar sådan en ring (Hornstrup 1997).

Konklusion

Det er vanskeligt at forestille sig, at man i et tidsrum på mere end 1.000 år eller blot igennem ældre bronzealder var i stand til at opretholde tætte og regelmæssige forbindelser, uden at det har afsat tydelige spor i genstandsmaterialet. Variationen i det norske materiale er ganske stor, og det har ikke været muligt at gå i detaljer med alle genstande. Men ud fra netop de typer, der har dannet grundlag for teorierne om tætte kontakter mellem Thy og Rogaland/Lista, er det kun de ribbede armbånd fra begyndelsen af periode III, der viser sikre tegn. Disse armbånd har mange fællestræk, men er ikke helt identiske. Min gennemgang af genstandene og fordelingen på perioder og på fundkategorier giver heller ikke basis for antagelser om regelmæssige forbindelser. Det samme gælder for opfattelsen af Rogaland som en periferi til Thy.

De mange smykker og sværd i gravene fra periode II viser, at sydvestnorske kvinder og mænd fra samfundets øverste lag blev begravet med lige så stor pragt som i det øvrige Norden. I periode III aftager mængden af gravgods i kvindegravene, hvorimod mandsgravene fortsat indeholder sværd. De snøde guldarmringe fra denne periode er tegn på, at norske mænd på højeste niveau markerede sig på samme måde som i det øvrige Sydsandinavien.

Et spørgsmål er, hvordan de næsten ensartede armbånd i Sydvestnorge og Nordvestjylland skal opfattes? Ifølge en nyere teori hørte små personlige og praktiske genstande

som nåle og almindelige bøjlenåle til kvindens personlige udstyr. Hvis den slags dragt-udstyr findes i et fremmed miljø, er det tegn på, at kvinden er blevet udvekslet i forbindelse med en alliance (Kristiansen & Larsson 2005:35ff). Er det prestigegenstande som våben og smykker, der optræder i en anden kulturgruppe, skyldes det enten handel eller gaveudveksling. Armbåndene må betragtes som smykker, altså en form for prestigegenstande, og følger vi teorien, er der ikke tale om udveksling af kvinder. I stedet for kan de have haft en symbolværdi, der har været fælles for kvinder i de to områder.

I bronzealderen var der måske forbindelser mellem Vendsyssel og Rogaland. Det kunne den omtalte bælteplade antyde, men kvantitativt er det nordjyske materiale ikke nær så omfattende som det nordvestjyske.⁵ Fra yngre bronzealder kender vi et sæt bronzelurer fra Ulvkær Mose nær Hirtshals, der har flere lighedspunkter med de norske lurer fra Revheim i Rogaland end med de danske lurer (Lysdahl 1992:14).

Ud fra en samlet betragtning havde Sydvestnorge tilsyneladende kontakt til forskellige områder i Sydsandinavien i ældre bronzealder, og det drejer sig især om Sjælland, Sydsvrige og flere egne af Jylland, herunder Thy samt måske Nordfyn. Efter min opfattelse stod Rogaland/Lista på lige fod med andre regioner og indgik i et vidtforgrenet netværk, som strakte sig over hele Sydsandinavien.

Hvordan bronzestøbere og andre håndværkere var organiseret i ældre bronzealder, ved vi ikke meget om. For tiden er der to forslag, det ene er, at bronzestøbere var knyttet til de store gårde og udøvede deres erhverv derfra, og den anden opfattelse er, at det var den lokale høvding, der stod for støbningen som en slags deltidsbeskæftigelse. De omtalte fuldgrebssværd og armbånd antyder, at der kan være tale om lokalproduktion i Lista og/eller

Rogaland. De viser også, at der var tætte kontakter mellem Lista og Rogaland, og det er påfaldende, når der er så få gravfund i Lista.

Selv om grav- og offerfundene ikke viser mange tegn på forbindelser mellem Sydvestnorge og Thy udover begyndelsen af periode III, kan de sagtens have eksisteret. En gennemgang af bopladsmaterialet generelt kan måske vise fælleslementer. Men det kan også tænkes, at selve rejsen og oplevelserne i fremmede områder i virkeligheden var det allervigtigste. Det gav nemlig stof til nye fortællinger og myter, og de var væsentlige for bronzealdermenneskets selvforståelse og verdenssyn.

Kobberudvinding i Norge?

Indtil for nylig var det en udbredt opfattelse, at Norge i lighed med Danmark havde importeret al den metal, der blev brugt i bronzealderen, men i dag nævnes forhistorisk kobberudvinding som en realistisk mulighed (Melheim 2009). I Norge er der kendskab til mange kobberforekomster, og ifølge skriftlige kilder har de været udnyttet fra ca. 1500

e.Kr. og frem. Også tin forekommer sporadisk. Den sydligste kobbermine i Vestnorge findes på Karmøy, og de øvrige ligger i et bredt bælte, der strækker sig mod nord, herfra tværs over landet til Oslofjorden. Er der tale om forholdsvis rene og let tilgængelige kobberlag, har man sagtens kunnet udnytte dem i bronzealderen med de redskaber og den teknologi, der var til rådighed. Hvis der senere blev udvundet kobber de pågældende steder, kan det være vanskeligt at bevise, eftersom sporene fra ældre udvindinger måske er blevet ødelagt.

Der er sat undersøgelser i gang, og det bliver spændende at følge resultaterne. Viser det sig, at Norge ikke bare udvandt kobber til eget forbrug, men måske oven i købet var eksportør, kaster det nyt lys over hele den nordiske bronzealder.

Karen Margrethe Hornstrup

Født 1950. Cand. mag. i forhistorisk arkæologi og historie. Freelance.

Noter

1. I 1973 udkom første bind af det store værk: »Die Funde der älteren Bronzezeit,« der med tiden skal dække hele Danmark og Nordtyskland. Her er samtlige grav- og offerfund beskrevet og tegnet så omhyggeligt, at ingen detaljer er overset. I 2001 udkom bind XI over Thisted Amt, i 2008 bind XII over Viborg amt og tilbage står blot nogle få amter i Nord- og Østjylland. De norske grav- og offerfund har jeg registreret ved besøg på museerne i Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim i 1998. En stor tak til Julie von Müllens Fond for tilskud til rejsen.
2. Bælteplader med mindst to rækker spiraler, Aner & Kersten, bind I: nr. 371, 382G, 426. Bind II:669, 742, 825, 884, 896B, 973. Bind III:1163, 1868 (3 stk.), 1917. Bind XII: 6102 (meget fragmenteret). Hertil kommer

en bælteplade fra et offerfund i Raabjerg sogn i det nordlige Vendsyssel, hvor genstandene er opgravet i flere omgange i den såkaldte martørv (Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed 1835:317-18)

3. Halskraver med min. 12 ribber og spiralornamentik ved enderne, Aner & Kersten, bind I:nr. 21, 53, 243E, 360, 516A. Bind II:669 (2 stk.), 748, 825, 1092D, 1204, 1274B, 1294. Bind III:1818, 1868, 2039. Bind VII:3727(enderne mangler). Oldeberg 1974:245, 946, 1245 (enderne mangler), 1649.
4. Der er andre typer ribbede armbånd i Danmark, som ikke er medtaget her.
5. Da materialet fra Vendsyssel endnu ikke er publiceret, er det kun en mindre del af materialet, der er gennemgået.

Litteratur

- Aner, E. & K. Kersten 1973-2008: Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen, Band I-XII, Wachholtz Verlag Neumünster.
- Apel, J. 2000: Flint Daggers and Technological Knowledge. Production and Consumption during LN I. In: Form, Function & Context. Eds. D. Olausson & H. Vandkilde, Lund: s.135-154.
- Bech, J.-H. 2001: Da Nors blev landskendt. I: Nors Tved, fortid og nutid. Red. B. Karlsen, Nors-Tved Borgerforening: s.11-16
- Brøgger, A.W. 1913: Nogen armringer fra ældre bronzealder fra Jæderen, Norge. *Opuscula archaeologica* Oscari Montelio septuagenario dicata d. IX m. sept. A. MCMXIII: s. 97-104.
- Christie, W.F.K. 1837: Om en hos Almuesmænd paa Landet herskende Overtroe, som gjør at de ikke ville skille sig ved jordgravede Oldsager, og om en sjelden Antiquitet, som, formedelst saadan Overtroe, holdes skjult. Urda, I. Bind, Bergen: s.19-26.
- Hjorth Rasmussen, A. 1974: Skudefart og limfjordshandel. En oversigt, Esbjerg & Thisted.
- Hjørungdal, T. 2009: »A Hybrid Burial Practice«. Situated Practices and the Production of Situated Knowledges in the Archaeology of the Vestland Cauldron, BAR International Series 2004, Oxford.
- Hornstrup, K.M. 1997: Ældre bronzealder i Thy. Et samfund i forandring. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred: s. 129-136.
- Jensen, J. 2002: Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr., København.
- Johansen, Ø. 1986: Tidlig metallkultur i Agder. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke, Nr. 8. Oslo.
- Kristiansen, K. & Larsson, T. B. 2005: The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations. Cambridge University Press.
- Kvalø, F. 2002: Facing the sea in Bronze Age Norway: the ship, the sea and society. In: The Dover Bronze Age boat in context: society and water transport in prehistoric Europe. Ed. P. Clark, Oxbow Books: s.148-152.
- Kvalø, F. 2007: Oversjøiske reiser fra sørvest-norge til nordvest-jylland i eldre bronzealder. I: Sjøreiser og stedsidentitet. Jæren/Lista i bronzealder og eldre jernalder. Red. L. Hedeager, Oslo: s. 13-134.
- Larsen, I. C. 1997: En armrings fra eldre bronzealder. Fra Haug ok Heini, 1/1997: s. 23-28.
- Lund, H. E. 1938: Sjøhandelsveier og handelsveier til og fra Rogaland i bronzealderen. Stavanger Museums Årshefte 1936-37: s.35-55.
- Lysdahl, P. 1992: Lurparret fra Ulvkær i Vendsyssel. KUMML 1990: s. 7-43.
- Marstrander, S. 1950: Jylland-Lista. Viking XIV: s. 63-85.
- Melheim, L. 2009: Kobberimport eller kobberproduksjon? I: Det 10. nordiske bronzealdersymposium. Trondheim 5.- 8. okt. 2006, red. T. Brattli, Vitark, Trondheim. 2009: s. 21-35.
- Møllerop, O. 1962: Fra Rogalands eldre bronzealder. Stavanger Museums Årbok: s.5-57
- Nordenborg Myhre, L. 1998: Historier fra en annen virkelighet. Fortellinger om bronzealderen ved Karmsundet, AmS-Småtrykk 46, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Nordenborg Myhre, L. 2004: Trialectic Archaeology. Monuments and space in Southwest Norway 1700-500 BC, AmS-Skrifter 18.
- Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III. 1835. København.
- Oldeberg, A. 1974: Die ältere Metallzeit in Schweden. Bind I, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Schade, C. 1811 (1983): Beskrivelse over Øen Mors, Aalborg.
- Solberg, B. 1994: Exchange and the Role of Import to Western Norway in the Late Neolithic and Early Bronze Age. Norwegian Archaeological Review, vol. 27, No. 2, 1994: s. 111-126.